

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

Педагогічний факультет

Кафедра педагогіки та психології дошкільної та початкової освіти

**ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ В
УМОВАХ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ**

Кваліфікаційна робота

на здобуття ступеня вищої освіти «бакалавр»

Виконала: студентка IV курсу 421 групи

Спеціальності 013 Початкова освіта

Освітньо-професійної програми

Початкова освіта

Кравець Анастасія Андріївна

Керівник доцент, кандидат пед. наук

Гриценко І.В.

Рецензент заступниця директора з

навчально-виховної роботи Херсонської

загальноосвітньої школи I – III ступенів

№ 50 ім. Романа Набегова Херсонської

міської ради

Пуленець Т.В.

Херсон – 2021

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ПОЛОЖЕННЯ ФОРМУВАННЯ ПАТРІОТИЗМУ ЯК ПЕРШОЧЕРГОВЕ ЗАВДАННЯ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ.....	5
1.1. Історико-логічний аспект патріотичного виховання.....	5
1.2. Мета, завдання і механізм формування патріотичних якостей в умовах Нової української школи.....	8
РОЗДІЛ 2. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНО-ДОСЛІДНИЦЬКА РОБОТА У ПАТРІОТИЧНОМУ ВИХОВАННІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ.....	16
2.1. Діагностика рівнів сформованості патріотичних почуттів молодших школярів.....	16
2.2. Форми та методи здійснення патріотичного виховання молодших школярів.....	22
ВИСНОВКИ	26
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	28
ДОДАТКИ.....	31
Додаток А. Результати рівнів сформованості патріотичних почуттів за методикою включеного спостереження.....	31
Додаток Б. Кодекс академічної доброчесності здобувача вищої освіти Херсонського державного університету.....	32

ВСТУП

Державотворчі процеси, які проходять в Україні останніми роками зумовили необхідність звернути увагу на проблему виховання національно-свідомих громадян, патріотів, які були б віддані своїй Батьківщині. В наш час проблема патріотичного виховання дуже актуальна. Це можна пояснити тим, що раніше особливої уваги питанню патріотичного виховання не приділяли, так як діти з малих років розуміли поняття «Вітчизна» та «Батьківщина».

Хоча на законодавчо-освітньому рівні цьому питанню приділена неабияка увага, про що свідчать такі державні документи: Державна національна програма «Освіта» («Україна XXI століття»), «Концепція громадянського виховання особистості в умовах розвитку української держави», Указ президента «Про заходи щодо розвитку духовності, захисту моралі та формування здорового способу життя громадян», «Концепція патріотичного виховання учнівської молоді», Національна доктрина розвитку освіти України у XXI столітті, в яких визначено завдання виховання у особистості патріотизму, любові до Батьківщини.

До засобів патріотичного виховання відносяться: українська література, українська мова, навколишнє середовище, культурно-духовна спадщина та ін. Питанням виховання у дітей патріотизму займалися відомі класики педагогічної думки — Г. Ващенко, С. Русова, І. Огієнко, Г. Сковорода, В. Сухомлинський, К.Ушинський та багато інших. А ось Проблему формування в учнів національної самосвідомості та патріотичних почуттів вивчали Т. Бондаренко, Т. Гавлітіна, О. Коркишко, М. Стельмахович, К. Чорна та ін.

Об'єкт дослідження – патріотичне виховання молодших школярів

Предмет дослідження – зміст, форми і методи патріотичного виховання молодших школярів

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити зміст, форми та методи патріотичного виховання молодших школярів в умовах НУШ.

Відповідно до поставленої мети дослідження сформовані наступні **завдання**:

1. Проаналізувати наукову літературу з проблеми дослідження, визначити сутність основних понять національно-патріотичного виховання учнів.

2. Визначити особливості проявів патріотичних почуттів в учнів початкових класів.

3. Продіагностувати рівні сформованості патріотичних почуттів в учнів початкових класів.

4. Розробити форми та методи здійснення патріотичного виховання молодших школярів.

Методи дослідження: теоретичні – вивчення й аналіз науково-педагогічної та психологічної літератури з проблеми використання відповідних форм та методів роботи з національно-патріотичного виховання учнів початкових класів, аналіз поняттєвого апарату; емпіричні – вивчення й узагальнення педагогічного досвіду, спостереження за освітнім процесом.

Структура та обсяг роботи. Робота складається зі вступу, двох розділів, загальних висновків, списку використаних джерел, додатків. Загальний обсяг – 32 сторінки.

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИЧНІ ПОЛОЖЕННЯ ФОРМУВАННЯ ПАТРІОТИЗМУ ЯК ПЕРШОЧЕРГОВЕ ЗАВДАННЯ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ

1.1. Історико-логічний аспект патріотичного виховання

У сучасній педагогіці патріотичне виховання розглядається як сукупність ідеалів, переконань та поглядів, а також інших форм соціальної поведінки, які спрямовані на організацію життєдіяльності підростаючих поколінь. На думку вченого І.Д.Беха, патріотичне виховання визначає «широкі знання конституційних і правових норм, державної політики, сформованість патріотичних думок та дієвих заходів з відстоювання національних форм життєдіяльності і поведінки в усіх сферах суспільного життя» [4].

Автори Державної національної програми «Освіта» (Україна ХХІ століття) стверджують, що метою патріотичного виховання, є формування національної свідомості та патріотизму у вихованців різного віку.

Патріотичне виховання спрямоване на розвиток і виховання гідних громадян суспільства і справжніх патріотів своєї країни, дана діяльність включає в себе соціальні, моральні, цільові, функціональні, організаційні та безліч інших аспектів.

Багато авторів пов'язували процес виховання з вихованням патріотизму: Ю. К. Бабанський, Х.Й. Лийметс, А. В. Мудрик та інші.

Патріотизм (з грецької *patris* – батьківщина) – моральний і політичний принцип соціального відчуття, основним змістом якого є любов до Батьківщини, гордість за її минуле та майбутнє, відстоювання інтересів, та захист.

Патріотизм – визначається в тлумачному словнику за редакцією С.І. Ожегова, як любов та відданість своїй Батьківщині, до свого народу. І, відповідно, патріот – це людина, яка любить свою Батьківщину,

віддана своєму народові, готова на жертви та готова здійснювати подвиги в ім'я інтересів своєї Батьківщини [19].

В.А. Сухомлинський розглядає патріотизм як почуття, в якому органічно переплітається любов до Батьківщини з її народом, традиціями і культурою, почуттями, готовністю служити своїй державі і якщо потрібно, то віддати життя за неї [18].

Певний внесок в аналіз поняття «патріотизм» може дати вивчення історії даного феномена. Початок традиції вивчення патріотизму було покладено в працях античних мислителів, таких як Аристотель, Платон, Цицерон, які неодноразово в своїх роботах зверталися до питання про любов до Батьківщини.

У Античну епоху термін *patria* («батьківщина») застосовувався до широких географічних просторів і соціальних спільнот (таких, як «Еллада», «Італія»), та до рідного міста-держави. Відповідно, термін *patriota* означав прихильника свого міста-держави. Однак за часів греко-перських воєн почуття патріотизму вже існувало в творах римських письменників епохи ранньої Імперії. В цих творах можна побачити самобутнє почуття патріотизму. В Римській імперії патріотизм був як у вигляді місцевого «полісного» патріотизму, так і імперського патріотизму [15].

В середні віки, коли лояльність батьківщині змінилась на лояльність монарху, дефініція втратила актуальність та знову стала поширеною у Новий час.

За часів Американської та Французької буржуазних революцій «патріотизм» був ототожнений поняттю «націоналізм». При політичному розумінні нації з цієї причини у Франції та Америці в цей період ототожнювали дефініції «патріот» та «революціонер» [18].

Символи революційного патріотизму цього періоду, які досі збереглися, це «Декларація незалежності» і «Марсельеза».

З появою такого явища як «націоналізм», патріотизм стали вважати протилежним націоналізму, як прихильність державі (країні, території) – прихильності людської нації, спільності. Нерідко ці поняття виступають як синоніми або близькі за значенням [16].

У філософії Нового часу категорія «громадянськість» отримує подальше змістовне наповнення і розвиток. Дане поняття активно використовується в соціально-філософських і політичних текстах для позначення ідеалу громадянина, об'єктами стають різноманітні і взаємообумовлені сімейно-родові, економіко-правові, морально-етичні відносини, що дозволяють органічно зв'язати і узгодити особисті та громадські інтереси.

У цей період громадянськість все більш зв'язується зі свободою особистості, що має і відстоює свої різні (перш за все, економічні та політичні) права.

У період Нового часу в соціально-політичний дискурс і в науковий обіг вводиться поняття «громадянське суспільство», яке не мислиться без активної участі громадян. При цьому, на передній план в етичній площині висовується проблема пошуку і знаходження компромісу між індивідуальною мораллю і мораллю інституційно-державною.

Н.М.Карамзін першим здійснив своєрідний інтелектуальний трансферт поняття "патріотизм" з контексту військового в контекст морального виховання, пов'язав патріотизм з розвитком і зміцненням держави. Йому ж належить одне з найбільш цитованих у багатьох сучасних статтях по патріотизму визначення: «Патріотизм – є любов до благ і слави вітчизни і бажання сприяти їм у всіх відносинах » [16].

Н.М.Карамзін також запропонував розглядати і використовувати літературу як дієвий засіб морально-патріотичного виховання.

За його думки література, спираючись на історію, повинна висвітлювати гідних героїв, характер яких розкривається в патріотичних діяннях. Він же практично першим у вітчизняній культурі поставив

питання про співвідношення суспільного і особистого блага, їх діалектичну єдність: «любов до власного блага виробляє в нас любов до Батьківщини, а особисте самолюбство — гордість народну, яка служить опорою патріотизму».

Патріотичне виховання сьогодні ускладнюється тим, що за словами Е.Фромма, буржуазна цивілізація створила новий тип людини — homo mechanicus, яка відчуває потяг до всього механічного й відчуває огиду до всього живого. Homo mechanicus є продуктом суспільства, відмітними властивостями якого є бюрократизація, абстрактно-відчужені соціальні зв'язки, інтелектуалізація на шкоду духовності, квантифікація як кількісне вираження вимірювання якісних ознак життя. Механічна людина байдужа до життя і його дії деструктивні по відношенню до нього. Вона приймає ниці спокуси за радість життя і впевнена, що володіння великою кількістю речей зробить її щасливою.

В радянському союзі виховання патріотизму всіх верств населення було проголошено як завдання державної ваги і цільова установка радянської педагогічної науки і практики. У 1933-1935 рр. була надрукована «Педагогічна поема» А.С.Макаренка, в 1937 р «Книга для батьків», де широко трактувалися «виховання радянського громадянина». Це словосполучення — «Виховання громадянина» далі буде одним із центральних у педагогічному дискурсі практично аж до розвалу Радянського Союзу в 1991 р.

Повертаючись до робіт А.С.Макаренка, відзначимо, що акцент в його роботах і працях його послідовників робився на формування не окремого учня як особистості, а колективу, організації, яка формує громадську думку «як регулятора виховного фактора» [22].

1.2. Мета, завдання і механізм формування патріотичних якостей в умовах Нової української школи.

Трансформація освіти супроводжується суттєвим оновленням педагогічної теорії й практики, удосконалюються форми й методи

навчання, педагогічний менталітет, а також пропонується інший зміст та підходи. МОН України запровадило освітню реформу, яка реалізується в Новій українській школі. Сьогодні національно-патріотичне виховання учнівської молоді набуває особливої актуальності, адже воно зумовлене формуванням почуття любові та відданості Батьківщині, служінню своєму народові, розумінню та співпереживанню його історії й культури, прагненню утвердження у світі як високорозвиненої, інноваційної, успішної, конкурентоздатної нації. Головним чинником створення незалежної, демократичної держави має стати людина з активною громадянською позицією. Під національно-патріотичним вихованням розуміємо поступове й неухильне формування в молодого покоління любові до своєї Батьківщини, народу, родини, школи, колективу, класу. Однією із найвагоміших рис усебічно розвиненої, високоосвіченої, толерантної особистості є патріотизм.

Розвиток альтернативних підходів до розуміння національно-патріотичного виховання учнівської молоді та духовно-етичні цінності нації є ідеологічною стратегією патріотичного виховання в сучасній новій українській школі.

Ключова мета НУШ – виховати громадянина, який вмiє приймати відповідальні рішення, дотримується прав і свобод людини, схильний до інновацій. Важливо розвивати інтелектуальний, творчий, життєвий потенціал учнів, навчати їх критично мислити, володіти собою, спілкуватися з іншими людьми, швидко орієнтуватися в складних життєвих ситуаціях та знаходити правильні рішення. Крім того, розвиток та виховання особистості неможливі без творчого, професійного, компетентного вчителя.

Педагог в умовах Нової української школи має змогу реалізувати усі складові життєво-творчого потенціалу, шляхи реалізації якого полягають у творчому підході до організації кожного уроку, проведення

виховних та позакласних заходів, роботи гуртків, партнерської взаємодії з батьками, вчителями та адміністрацією [7].

Отже, щоб забезпечити ефективність національно-патріотичного виховання школярів, педагог має володіти інноваційними методами, прийомами, засобами та формами його здійснення. Зокрема, Н. Мойсеюк виокремлює наступні групи методів патріотичного виховання (Таблиця 1.1.).

Таблиця 1.1

Групи методів патріотичного виховання

№	Метод
1	методи усвідомлення цінностей патріотичного виховання (любов до Батьківщини, діяльність в її інтересах, здоровий спосіб життя, турбота про навколишнє середовище). В основу цих методів покладено слово – могутню зброю в умілих руках педагога;
2	методи організації діяльності та формування досвіду суспільної поведінки (тренування, доручення, привчання, педагогічні вимоги, ситуація вільного вибору, ігровий метод);
3	методи стимулювання діяльності та поведінки. До них відносяться методи змагання, заохочень, та дуже обережно – покарання;
4	методи педагогічної підтримки, а саме: спільне проведення ігор, виховних заходів; взаємна довіра, діагностика індивідуального розвитку, вихованості та ін. Важливе значення у цьому відводиться створенню ситуації успіху та умов для самореалізації особистості.

До сучасних методів належить метод проєктів із використанням ІКТ. Його впровадження ґрунтується на певних етапах та виборі

актуальної теми патріотичного спрямування, події, заходу. Останнім часом усе більшої популярності набуває Всеукраїнський проєкт «З Україною в серці», участь в якому можуть взяти учні будь-якої вікової категорії. Мета проєкту: ознайомити учнів із державними символами країни, традиціями та звичаями українського народу; удосконалювати навички виразного читання, переказу прочитаних творів.

Форми патріотичного виховання школярів можуть бути досить різноманітними. За кількістю учасників: індивідуальні, парні, групові та масові. Замість проведення: урочні, позаурочні, позакласні, позашкільні, родинне виховання. За напрямками виховання: естетичні, фізичні, розумові, моральні, трудові, екологічні тощо. Важливу роль також відіграють колективні творчі справи, проєктна діяльність, театралізація, гурткова робота, екскурсії, походи вихідного дня, спортивні змагання, проведення акцій, виставок, українських вечорниць, свят, фольклорних фестивалів, ярмарків тощо [5].

Ефективним методом впливу на формування національно-патріотичних якостей дітей та молоді, на думку І. Беха, є рефлексивно-експліцитний [8]. Він передбачає такі етапи: когнітивний (пізнавальний), емоційно-ціннісний (мотиваційний), етап «Я – виклик» (до дії) та вчинково-діяльнісний. Нижче розглянемо ці етапи дещо детальніше.

Пізнавальний етап – індивідуальні зміни і досягнення особистості, які впливають на розвиток навчальної діяльності дитини.

Емоційно-ціннісний – процес занурення виховання в потаємні душевні глибини учнівської молоді, їх осмислення та перебудова, що здійснюється під наглядом педагога, який активізує рефлексивне мислення учнів та сприяє винесенню його підсумків на зовні, тобто готує їх експлікацію з метою більшого усвідомлення та надання індивідуальної значущості. Завдання цього етапу – віднайти в досвіді учнівської молоді патріотичні вчинки завдяки підсилюванню позитивних емоцій (емоційний виклик, презентування життєвих

ситуацій, використання засобів мистецтва). «Я – виклик» (до дії) – передбачає результати емоційно-ціннісного етапу, готовність до практичних дій.

Вчинково-діяльнісним етапом є етап створення умов для вчинків, дій, визначення доручень та завдань. Застосування рефлексивно-імпліцитного методу сприяє посиленню виховної діяльності значної кількості форм та методів становлення патріотизму особистості.

Крім того, у національно-патріотичному вихованні доцільно використовувати інші ефективні методи також: ситуативно-рольові ігри, «мозкові штурми», аналіз моральних дилем, ситуації успіху, відкриті трибуни, самостійний пошук істини, наративний, кластерний тощо.

Як відомо — патріотами не народжуються а стають. Саме тому завдання школи – виховати патріотів своєї Батьківщини, а саме — гідне підростаюче покоління. Це завдання можна виконати під час навчання на уроках.

Зокрема, у процесі вивчення розділу «Мова і мовлення» слід звернути увагу на милозвучність і багатство рідної мови, розповідати дітям про її красу, виховувати любов до рідного слова, спонукати вивчати рідну мову. У 3-4 класах можна пояснити велике значення рідної мови у становленні незалежності України, її роль як державної. Під час вивчення правила вживання великої літери у власних назвах слід звернути увагу на застосуванні цього правила у випадках запису назви нашої Батьківщини. Також слід не забувати про назви столиці, рідного міста чи села, географічних назв України, річок, морів, гір та інших..

Також вважаємо, що доречним є проведення тематичних уроків з української мови: «Рідна мова», «Шевченківські дні» та ін. Також, невід’ємними складниками уроків української мови та літературного читання повинні бути: пізнавальна інформація про Україну, виховні бесіди прої людей і події, пов’язані з ними, а також складання текстів на

патріотичні теми, підготовка і презентація проектів які б містили патріотичний зміст.

Велику виховну роль відіграє український фольклор – загадки, лічилки, мирилки, приказки і прислів'я, народні прикмети, дитячі пісеньки, колискові, щедрівки, колядок, веснянки, заклички тощо. Реалізуючи роботу з ними слід пояснити учням, що багатство і розмаїття народної творчості є свідченням мудрості та таланту українського народу.

В підручниках з природознавства програмовий матеріал охоплює наступну народознавчу тематику. Перша тема з якою знайомляться діти це — «Рідний край». Саме в цій темі учні дізнаються про водойми рідного краю, про рослинний та тваринний світ України. Учні засобами екскурсій, в тому числі і віртуальних, можуть знайомитися з природою рідної місцевості та навіть з історичними подіями та постатями саме того краю, який розглядається. Після розділу «Рідний край» учні знайомляться з картою України, на основі якої вивчають поняття кордонів країни. Вивчають також сухопутні та водні кордони. Ще одна невід'ємна частина вивчення матеріалу — рослинний та тваринний світ рідного краю.

Розглядаючи такі рослини як соняшник, верба, калина тощо, учні знайомляться з національними символами України. Після проходження тематики саме таких уроків діти розуміють основну суть Української символіки та розуміють значення приказок «Без верби і калини – немає України», розуміють значення слів у піснях «Два кольори мої, два кольори...», « Чорнобривців насіяла мати...», та з особливим трепетом сприймають українську поезію:

«І якщо впадеш ти на чужому полі,
Прийдуть з України верби і тополі.
Стануть над тобою, листям затріпочуть,
Тугою прощання душу залоскочуть.

Можна все на світі вибирати, сину,
 Вибрати не можна тільки Батьківщину.
 Можна вибрати друга і по духу брата,
 Та не можна рідну матір вибирати.
 За тобою будуть завше мандрувати
 Очі материнські і білява хата... » [17].

Отже, основна мета краєзнавчої тематики уроків природознавства – вивчення традицій та культури українського народу, духовного збагачення та особливого ставлення до всього, що пов'язано з поняттям патріотизм.

На уроках «Дизайну та технологій» учнів знайомлять з народним ремеслом, вони вчаться виготовляти витинанки, які до речі різні для кожного регіону України. Доцільно також виготовлення українських народних орнаментів різними способами та формати – писанка, розпис глечиків тощо.

Вивчаючи історію свого краю, учні знайомляться з різними видами орнаментів, вивчають їх значенням, вчаться виготовляти ляльки – мотанки. Також слід не забувати про вишиванки. Вишиванка — це сорочка вишита різними кольорами, які притаманні кожному регіону, так само як і орнаменти. Головним показником ефективності національного виховання є те, що діти не просто не цураються носити вишиванку, а гордо називають себе Українцем.

На уроках «Музичного мистецтва» діти мають можливість відчутти красу українського народного музичного мистецтва. Саме на цих уроках дітям пояснюють про особливості народної музики, різнобарвність, яка притаманна кожному регіону. Однією з форм роботи є проведення національно-патріотичних свят, на яких лунають пісні українських мотивів, народні пісні.

Доцільно проводити тематичні конкурси малюнків, організовувати написання листів та малюнків воїнам АТО, організовувати зустрічі з

волонтерами, учасниками бойових дій, майстер-класи за участю дітей та батьків з виготовлення сувенірів, відвідувати музей Партизанської слави, історичний музею України.

Отже, саме патріотизм має об'єднувати українців. Зберігати та продовжувати традиції, які висвітлюють основну ціль – незалежність України. Саме в початкових класах має закладатися основа національної свідомості учнів, любов до Батьківщини, виховуватися гордість за минуле, майбутнє і сучасне України.

РОЗДІЛ 2.

ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНО-ДОСЛІДНИЦЬКА РОБОТА У ПАТРІОТИЧНОМУ ВИХОВАННІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

2.1 Діагностика рівнів сформованості патріотичних почуттів молодших школярів.

Практична робота була спрямована на формування патріотичних почуттів молодших школярів в умовах НУШ та проводилась на базі 3 «Б» класу Антонівської ЗОШ № 1.

З метою підтвердження актуальності нашої теми дослідження була проведена діагностика рівня розвитку у молодших школярів патріотичних почуттів і застосовувалися такі методи як: спостереження, бесіда з дітьми, творча діяльність (виставка малюнків на тему «Моя Батьківщина»).

Експериментальна робота складалася з двох етапів, в ході якої вирішувалися наступні завдання: визначити критерії та рівні сформованості патріотичних почуттів у молодших школярів; розробити анкети для учнів 3 класу та їх батьків; провести діагностику рівнів сформованості патріотичних почуттів молодших школярів.

При вивченні науково-методичної літератури нам вдалося виділити наступні критерії сформованості патріотичних почуттів молодших школярів: когнітивний, мотиваційно-ціннісний, емоційно-вольовий. Даним критеріям будуть відповідати наступні показники представлені в таблиці 2.1.

Таблиця 2.1.

Критерії і показники рівня сформованості патріотичних почуттів молодших школярів

№	Критерії	Показники
1	Когнітивний	-наявність знань про патріотизм, -повага до історії власної Батьківщини,

		власного народу, його звичаїв і традицій; -знання і повага до державної символіки своєї Батьківщини (герб, гімн, прапор, Конституція).
2	Мотиваційно-ціннісний	- прояв інтересу молодших школярів до рідного краю, – прагнення школярів до патріотичної діяльності, – потреба дізнаватися історію рідного краю (традиції, звичаї, фольклор і ін.).
3	Емоційно-вольовий	- прояви патріотичних почуттів молодших школярів по відношенню до рідного краю.

Критерії були вивчені за допомогою анкетування. Школярам пропонувалися питання, необхідні для визначення рівня сформованості патріотизму. Для вивчення патріотизму як особистісної якості дитини був використаний комплекс наступних методів дослідження: бесіди, анкетування, аналіз міркування дітей. Анкетування проводилося двох видів: питання, які вимагають самостійних відповідей і варіанти готових відповідей. Кожна правильна відповідь – це сформоване у молодшого школяра уявлення про традиції, культуру, історію свого народу. Питання даного анкетування представлені в таблиці 2.2.

Таблиця 2.2.

Анкетування рівня сформованості патріотизму

№	Питання
1	Як ви розумієте поняття Батьківщина?
2	Хто такий ветеран?
3	Чи любите ви своє місто? За що?
4	Чи знаєте ви гімн своєї країни?

Позитивні відповіді на питання анкетування свідчили про високий рівень сформованості когнітивного критерію (яскраво виражене бажання піклуватися про інших людей; яскраво виявляє гордість за свою Батьківщину, яскраво виявляє прагнення до патріотичної діяльності).

Якщо учень відповів на 3 питання – це середній рівень сформованості когнітивного критерію (моральні якості особистості проявляються лише під контролем вчителя; цікавиться історією Батьківщини, але за завданням вчителя).

Якщо учень відповів на 1-2 запитання – це говорить про низький рівень когнітивного критерію (рідко виявляє почуття люб'язності і шанобливого ставлення до своєї сім'ї, дому, школи; бажання піклуватися про інших людях не проявляється; і під час будь-якої діяльності, спрямованої на формування патріотичних почуттів проявляє млявість, інертність; не проявляє гордість за свою Батьківщину).

Таблиця 2.3.

Результати діагностики сформованості патріотичних почуттів за когнітивним критерієм

№	Рівень	Результати (у %)
1	Високий	25 %
2	Середній	40 %
3	Низький	35 %

За результатами анкетування, слід зазначити, що високий рівень спостерігається у 25% учнів – вони відповіли на всі 4 питання вірно. Середній рівень спостерігається у 40% із них – вони відповіли на 3 питання вірно. Низький рівень спостерігається у 35% із них – вони відповіли всього лише на 2 питання правильно.

Судячи з відповідей дітей, найскладнішим питанням виявилось «Хто такий ветеран? »Діти або не розуміли про що мова, або ж пропонували свої варіанти відповіді. Таким чином, ми можемо сказати,

що тільки у 40% учнів сформоване уявлення про патріотизм і патріотичні почуття до своєї Батьківщини, більшість дітей мають середній рівень сформованості патріотичних почуттів.

При вивченні рівня мотиваційно-ціннісного критерія ми скористалися анкетною для батьків (таблиця 2.4.). Анкетування для батьків дозволяє виявити: чи прищеплюють вони своїй дитині почуття патріотизму, розповідають про коріння своєї сім'ї, чи читають твори, які здатні виховувати у дитини патріотичні почуття. В анкеті представлено 5 питань з трьома варіантами відповідей, батькам пропонувалося вибрати відповідний для них. Кожна позитивна відповідь показувала, що дитина з малих років привчена захищати і любити свою Батьківщину.

Таблиця 2.4.

Анкета для батьків

№	Питання
1	Чи зачіпаєте Ви в бесідах з дитиною теми, пов'язані з патріотизмом?
2	Чи розповідаєте Ви дитині про своїх предків?
3	Чи знаєте Ви як розповісти дітям про символи країни?
4	Чи виховуєте Ви любов до Батьківщини? Чому?
5	Чи знаєте Ви твори, які будуть виховувати у дитини почуття патріотизму?

Ми змогли з'ясувати, що багато хто з батьків вважають своїх дітей занадто маленькими для таких знань. Що б переконати батьків в тому, що формувати у дитини поняття про Батьківщину, початкові знання про її історію, історичні постаті та дбайливо ставитися до життя і до всього живого не менш важливо, ми провели батьківські збори на яких було визначено особливості проявів патріотичних почуттів та шляхи їх формування.

Рівень емоційно-вольового критерію вивчали методом включеного спостереження. Оцінювання відбувалося за участю в патріотичних заходах.

Оцінювали відповіді учнів за п'ятибальною шкалою. Кожному балу відповідала певна характеристика критерію (таблиця 2.5.)

Таблиця 2.5.

Рівні сформованості патріотичних почуттів за методикою включеного спостереження.

Критерії	Рівні				
	Високий	Достатній	Середній	Нижче середнього	Низький
Знання про пам'ятки і історичні місця рідного краю	Вибирає серед малюнків і фотографій зображення визначних місць рідного міста	Вибирає серед малюнків і фотографій зображення визначних місць свого міста за допомогою допоміжних питань	Впізнає визначні місця на малюнках і фотографіях, намагається про них розповісти	Слабо знає про визначні місця свого рідного міста і краю	Не знає про визначні місця свого міста та краю
Знання про символіку рідного краю	Впізнає символіку, намагається розповісти про неї і пояснити її значення	Впевнено обирає символіку свого рідного краю, але не може пояснити її без допомоги питань	Іноді відчуває труднощі при виборі символіки	Дитині складно при виборі міської символіці	Не знає міську символіку та символіку свого рідного краю
Знання про визначні дати Батьківщини	Називає визначні дати, знає що з ними пов'язане, розповідає про них з інтересом.	Називає дати, знає що пов'язано з ними, але з допомогою додаткових питань.	Називає дати, може розповісти тільки з допомогою або не може про них нічого	Знає дати, але погано пам'ятає які дії відбувалися в ці дати.	Не може нічого розповісти про визначні дати та події.

			розповісти.		
Участь в патріотичних заходах	Приймає участь у різних заходах, в тому числі і в патріотичних, задає питання	Приймає участь у патріотичних заходах	Проявляє увагу лише в цікавих заходах, в інших випадках вимагає нагадувань.	Байдуже відноситься до таких заходів	Не проявляє інтересу

Отримані результати спостереження подаємо в додатку А.

Інтерпретація результатів показала, якщо в учнів за підсумками спостереження набрано від 17 до 20 балів, то спостерігається добре і позитивно сформовані патріотичні почуття до своєї Батьківщини і до свого рідного краю. Дитина знає назву міста, має уявлення про те, як виглядає міська символіка, що вона означає. Виявляє активний інтерес до історії і пам'яток рідного міста. Має уявлення про найбільш значимі події в історії рідного міста. Вибирає серед фотографій і малюнків зображення пам'яток рідного міста, називає їх.

Якщо в учнів набрано від 14 до 16 балів, то спостерігається сформоване патріотичне почуття, можливі деякі помилки, дитині потрібні додаткові запитання, щоб розповісти про свої знання.

Якщо набрано від 12 до 14 балів, то можна сказати що у дитини добре сформовано почуття патріотизму, можливі деякі помилки, слабке володіння історією свого краю.

Якщо учням набрано від 8 до 11 балів, це говорить про його часткові знання про історію свого рідного краю, про визначні пам'ятки і історичні місця. У дитини спостерігається байдужість і відсутність інтересу до вивчення символіки і відвідування патріотичних заходів.

На підставі отриманих даних про рівень сформованості патріотичних почуттів, можна зробити висновок про те, що необхідна систематична і цілеспрямована робота з колективом молодших школярів по формуванню і розвитку у них патріотичних почуттів.

2.2 Форми та методи здійснення патріотичного виховання молодших школярів.

Одним з напрямків патріотичного виховання є прищеплення патріотизму, любові до Батьківщини, дбайливе ставлення до її історичного минулого, любов до природи рідного краю.

Тому, з метою формування патріотичних почуттів у молодших школярів, нами було проведено наступну роботу: низку тематичних занять, які включені в тематичні планування, що сприяють:

- формуванню і розвитку родинних почуттів до своєї сім'ї;
- формування і розвитку любові до рідного краю;
- формування і розвитку любові до Батьківщини.

Першим заняттям за розробленою нами програмою було «Я – громадянин України», проведене в 3 «Б» класі Антонівської ЗОШ №1.

Його мета – сформувати в учнів прагнення до засвоєння правових знань, почуття громадянської відповідальності за свою поведінку і вчинки оточуючих.

В ході заняття діти розповідали про те, де вони живуть, чи знають вони як називається країна, в якій вони живуть. Учні дізналися, що у кожної країни є три найголовніших символи. Це герб, гімн і прапор.

- Перед вами герб України. Слово «герб» з німецької «*Erbe*» означає спадок. Герб показує історичні традиції країн. Вони з'явилися дуже давно, більше 4 тисяч років тому.

Діти розповідали, що зображено на гербі, розповідали, чому герб виконаний у формі тризубця. Так само діти дізналися, що таке гімн і як потрібно його слухати. Пропонувалося прослухати гімн стоячи від початку до кінця. Розповідали, чому на прапорі три кольори і що позначає кожен колір. Розповідали, хто відвідував столицю нашої Батьківщини, ділилися своїми історіями від подорожі. Розповідали, що нового дізналися в цьому місті.

Захід був спрямований на формування особистісних результатів. Пропонувалося познайомити дітей з символами України (прапор, герб,

гімн), з поняттям громадянин, формувати початкові елементарні уявлення про рідний край, про Батьківщину, виховувати любов і інтерес до рідної країни, народу, виховувати культуру поведінки, почуття дружби, вольові якості, вміння поступатися і співпереживати.

Друге заняття за розробленою програмою «Ми – майбутні захисники Батьківщини».

Метою цього заняття було зміцнити духовні цінності, розвинути інтерес до історії України і зберегти в пам'яті факти про героїчне минуле та сьогодення нашої Батьківщини, сформувані стійкий інтерес до історії своєї країни через історію рідного краю.

Був представлений ряд ігор, який допоміг дітям зрозуміти сутність поняття Батьківщина, Україна, держава.

1. Гра «Ерудит». Завдання – дітям потрібно було зібрати прислів'я.

Кожній команді давали набір карток зі словами, з яких учні повинні були зібрати якомога більше прислів'їв.

- Без Батьківщини немає людини.
- Всюди на світі добре, а вдома найкраще.
- Можеш вибирати друзів і дружину, вибрати не можна тільки Батьківщину.
- Батьківщина — мати, умій за неї постояти.

2. Гра «Кмітливі». Метою цієї гри було розгадати зашифроване слово числами в алфавітному порядку.

3. Гра «Якості захисника». Діти повинні перерахувати як якомога більше якостей захисника Вітчизни. Перемагає той, хто назве більше якостей (захисник повинен бути чесним і відданим, сміливим і сильним, відважним і самовідданою, добрим і люблячим, тактовним і дипломатичним, розумним і терплячим, люблячим свою Батьківщину і вміти за неї постояти).

В кінці заняття діти аналізували, яка ж з професій сама важлива. Ігри, проведені на цьому заході сподобалися дітям. Вони з великим

задоволенням відповідали на велику кількість питань, намагалися якомога більше відгадати запропонованих завдань.

Третім заняттям за розробленої програми було «Рідний край – рідний дім».

Метою цього заняття було виховати любов до рідного краю, почуття причетності до колективу школи, бажання підтримувати традиції і навчити бути уважними і турботливими до близьких.

В цьому заході учні працювали в групах, намагалися якомога більше знайти відповідей на поставлені питання, читали вірші, які пропонувалися в ході заняття. Діти із задоволенням слухали патріотичні пісні (наприклад І.Білик – «Хай живе Україна») і після прослуховування задавали велику кількість питань. Також після прослуховування пісні учні поділилися своїми асоціаціями, які виникли при слові Україна. У подальшому ході роботи діти доводили, що любов до батьківщини починається з любові до своєї сім'ї, любові до свого дому, з любові до школи і друзів.

Після того як діти довели, що значить любити свою Батьківщину, вони ділилися своїми враженнями про слово «любов», що для них означає любити.

Заходи, які ми провели в ході формувального експерименту під час педагогічної практики показали, що їх кількість є недостатньою. Ми припускаємо, що потрібно розробити низку заходів, які спрямовані на виховання патріотичних почуттів, а саме: екскурсії по визначним місцям Херсона та Херсонської області, заходи присвячені видатним спортсменам Херсонщини, екскурсії-заходи до краєзнавчих музеїв. Систематичність такої роботи значно підвищить рівні сформованості патріотичних почуттів молодших школярів.

Таким чином, проведена експериментальна робота свідчить, що процес формування патріотичних почуттів молодших школярів більш ефективним за умови використання цікавих ігор, а також залученням

учнів безпосередньо в практичну діяльність, та підтримки інтересу до свого рідного краю і своєї Батьківщини, які необхідні для формування патріотичних почуттів.

ВИСНОВКИ

Отже, проведене нами дослідження дозволяє зробити наступні висновки:

Патріотизм – це історично сформована категорія соціальної педагогіки, яка відображає стійке позитивне ставлення людей до своєї Вітчизни, що проявляється в діях на її благо, в реалізації якої беруть участь і держава, і суспільство.

Патріотичні почуття – емоційно забарвлене ставлення до своєї Батьківщини, що має практичну спрямованість і виступає як внутрішній мотив активності людини, що відносяться до вищих духовних цінностей.

Щоб забезпечити ефективність національно-патріотичного виховання молодших школярів, педагог має володіти інноваційними методами, прийомами, засобами та формами його здійснення. Зокрема, Н. Мойсеюк виокремлює такі групи методів патріотичного виховання:

I група – методи усвідомлення цінностей патріотичного виховання;

II група – методи організації діяльності та формування досвіду суспільної поведінки;

III група – методи стимулювання поведінки і діяльності;

IV група – методи педагогічної підтримки.

Діагностичні методики, які були обрані для дослідження, показали середній рівень сформованості патріотичних почуттів молодших школярів 3 "Б" класу. На нашу, думку цілеспрямована робота по формуванню патріотичних почуттів молодших школярів може дати позитивний результат, якщо її проводити систематично, протягом усього навчального року, включаючи в тематичне планування.

Констатувальний етап експерименту показав, що рівень сформованості патріотичних почуттів учнів 3-Б класу Антонівської ЗОШ №18 знаходиться переважно на середньому рівні. А саме: високий

рівень сформованості патріотичних почуттів показало 25% респондентів, середній – 40%, низький – 35 %.

Проведена практична робота і діагностичне дослідження підтвердили, що молодші школярі потребують оптимізації процесу формування патріотичних почуттів, оскільки діагностичні дані показали переважно середній рівень сформованості патріотичних почуттів; проведені заняття, спрямовані на означений вище процес можуть значно підвищити рівень сформованості патріотичних почуттів молодших школярів якщо систематично будуть включати в себе:

- формування і розвиток патріотичних почуттів до своєї сім'ї;
- формування і розвиток любові до рідного краю;
- формування і розвиток любові до Батьківщини.

СПИСКИ ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Амосова Р.Г. Формування моральних взаємин дітей у громадсько-корисній праці/Р.Г.Амосова // Початкова школа. – 1975. - №2. – С. 5 – 9.
2. Богуш А.М., Етичні бесіди в перших-третіх класах./А.М.Богуш, І.О.Смовська. – К.: Радянська школа, 1981. – 140 с.
3. Бондар Л.М. Виховання моральних цінностей у школярів/Л.М.Бондар // Початкова школа. – 2000. - №12. – С. 45 – 48.
4. Вишневський О.І. На тернистому шляху до себе/ І.О.Вишневський // Рідна школа. – 1995. - №5. – С. 12 – 15.
5. Овчинников В.И. Японский ребенок дома и в школе /В.И.Овчинников // Воспитание школьников. – 1989. - №3. – С. 151.
6. Гнатюк Л.М. Білосніжка та семеро гномів: інсценізація казки У.Діснея /Л.М.Гнатюк // Шкільний світ – 2001. – №14. – С. 4.
7. Гончаренко С.К. Український педагогічний словник./С.К.Гончаренко – К.: Либідь, 1997. – 376 с.
8. Державна національна програма “Освіта” (Україна ХХІ століття). - К.: - 2002. – 61 с.
9. Детская библия. – Стокгольм, 1990. – С. 102.
10. Диалоги о главном: Этический урок, как средство воспитания. – М.: ВЦХТ, 2000. – 72 с.
11. Джон Д. Моральні принципи в освіті: Психологічний аспект морального виховання /Д.Джон // Директор школи. – 2002. - №5. – С. 12 – 13.
12. Довга Т.О. Моральні знання як основа формування етичної культури школярів /Т.О.Довга // Початкова школа. – 1998. - №7. – С. 47 – 50.
13. Докуніна О.М. Моральне виховання дітей у процесі спілкування /О.М.Докуніна // Початкова школа. – 1987. - №7. – С. 52 – 55.

14. Дроб`язко Т.П. Моральне виховання шкільної молоді / Т.П.Дроб`язко; В.Л.Гончарова // Директор школи. – 2001. - №35. – С. 10 – 11.
15. Естетичне виховання: Підручник під ред. В.І.Толстих., Б.А.Еренгросс., Макаров К.О. – К.: Вища освіта, 1987. – 216 с.
16. Естетичне виховання молодших школярів. Творче виконання педагогічної спадщини В.О.Сухомлинського // Позакласний клас. – 2000. - №25. – С. 38 – 39.
17. Зязюн І.А. Морально–етичні погляди В.О.Сухомлинського. / І.А.Зязюн, Є.Т.Родчанін – К.: Знання, 1980. – 48 с.
18. Івашень Л.Є. Моральне виховання учнів на дидактичному матеріалі з творів В.О. Сухомлинського /Л.Є.Івашень // Українська мова і література в школі. – 1983. - №1. – С. 51 – 56.
19. Каиров И.А. Нравственное развитие детей в процессе воспитания /И.А.Каиров // Проблемы соц. педагогики.- М.: - 1973. – С. 48 – 50.
20. Киричок В., Програма етичного виховання школярів / В.Киричок, Н.Підгорна // Початкова школа. – 1998. - №9. – С. 46 – 50.
21. Кирпа Г.М. Андрійкова книжка: Уроки гарної поведінки. / Г.М.Кирпа, В.В.Стрілько – К.: Освіта, 1993. – 224 с.
22. Климишин І.А. Основи християнської моралі. /І.А.Климишин – Івано-Франківськ. 1995. – С. 28.
23. Левчук Л. та ін. Історія світової культури. Культурні регіони. – К.: 1997. – С. 313.
24. Мацулевич В.П. Морально-етичне виховання молодших школярів: Посіб. для вчителя /За ред. В.П.Мацулевич. – К.: Радянська школа, 1988. – 144 с.
25. Морально-етичне виховання молодших школярів / За ред. В.П.Мацулевич. – К.: Радянська школа, 1988. – 144с.
26. Оніщенко О. Естетичне виховання: історичні традиції та сучасність /О.Оніщенко // Мистецтво та освіта. – 1998. – №3. – С. 2 – 6.

27. Палюх З. Погляди Я.Ф.Чепіги на моральне виховання дітей / З.Палюх // Початкова школа. - 1997. - №9. – С. 44 – 47.
28. Підготовка майбутнього вчителя до морального виховання учнів: Навч. посіб. / За ред. В.К.Демиденко. – К.: ІЗМН, 1996. – 204с.
29. Руденко Л.А. Естетичне виховання засобами слова /Л.А.Руденко // Початкова школа. – 1996. - №3. – С. 25 – 28.
30. Семашко О.В. Соціологія естетичного виховання /О.В.Семашко // Мистецтво та освіта. – 2003. - №3. – С. 7 – 12.
31. Сидоренко В.О. Естетика в трудовому навчанні школярів / В.О.Сидоренко // Трудова педагогіка в закладах освіти. – 1998. - №3. – С. 25 – 28.
32. Софокл. Антігона. Рядки 620 – 625 // Трагедії. К.: - 1989. – С. 147.
33. Степаненко Я. Сухомлинський про моральне виховання / Я.Степаненко // Початкова школа. – 1998. - №9. – С. 18 – 19.
34. Шульга Л.А. Інноваційні підходи до формування моральних переконань молодших школярів /Л.А.Шульга // Педагогіка і психологія. – 2002. - №1. – С. 148 – 155.
35. Щуркова Н.Е. Програма виховання школьника. /Н.Е.Щуркова – М., 1998 –С. 13–20.

ДОДАТКИ

Додаток А

Результати рівнів сформованості патріотичних почуттів за
методикою включеного спостереження

№	Ім'я	Критерії				
		К1	К2	К3	К4	Загальний результат
1	Олег А.	3	3	2	2	10
2	Ірина А.	2	2	2	2	8
3	Олена В.	3	3	3	3	12
4	Олена Г.	2	3	2	3	10
5	Данило Г.	3	4	3	4	14
6	Микола Є.	4	3	4	4	15
7	Андрій К.	4	4	4	4	16
8	Іван К.	5	5	5	5	20
9	Сергій К.	3	4	3	4	14
10	Катерина К.	2	3	2	3	10
11	Олена М.	2	3	3	3	11
12	Іванна М.	3	3	3	3	12
13	Станіслав О.	3	3	2	2	10
14	Олесь П.	4	4	4	4	16
15	Ганна П.	4	4	3	4	15
16	Юлія П.	4	4	3	3	14
17	Євген С.	5	5	5	5	20
18	Анастасія С.	5	5	5	5	20
19	Марія У.	3	4	3	3	13
20	Марина Ч.	3	3	3	3	12
21	Вероніка Ч.	4	3	3	3	13
22	Олександр Ю.	4	3	3	4	14
23	Катерина Я.	4	4	4	4	16

**КОДЕКС АКАДЕМІЧНОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ
ЗДОБУВАЧА ВИЩОЇ ОСВІТИ ХЕРСОНЬСЬКОГО
ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ**

Я, Кравець Анастасія Андріївна, учасниця освітнього процесу Херсонського державного університету, **УСВІДОМЛЮЮ**, що академічна доброчесність – це фундаментальна етична цінність усієї академічної спільноти світу.

ЗАЯВЛЯЮ, що у своїй освітній і науковій діяльності **ЗОБОВ'ЯЗУЮСЯ**:

– дотримуватися:

- вимог законодавства України та внутрішніх нормативних документів університету, зокрема Статуту Університету;
- принципів та правил академічної доброчесності;
- нульової толерантності до академічного плагіату;
- моральних норм та правил етичної поведінки;
- толерантного ставлення до інших;
- дотримуватися високого рівня культури спілкування;

– надавати згоду на:

- безпосередню перевірку курсових, кваліфікаційних робіт тощо на ознаки наявності академічного плагіату за допомогою спеціалізованих програмних продуктів;
- оброблення, збереження й розміщення кваліфікаційних робіт у відкритому доступі в інституційному репозитарії;
- використання робіт для перевірки на ознаки наявності академічного плагіату в інших роботах виключно з метою виявлення можливих ознак академічного плагіату;

– самостійно виконувати навчальні завдання, завдання поточного й підсумкового контролю результатів навчання;

– надавати достовірну інформацію щодо результатів власної навчальної (наукової, творчої) діяльності, використаних методик досліджень та джерел інформації;

– не використовувати результати досліджень інших авторів без використання покликань на їхню роботу;

– своєю діяльністю сприяти збереженню та примноженню традицій університету, формуванню його позитивного іміджу;

– не чинити правопорушень і не сприяти їхньому скоєнню іншими особами;

– підтримувати атмосферу довіри, взаємної відповідальності та співпраці в освітньому середовищі;

– поважати честь, гідність та особисту недоторканність особи, незважаючи на її стать, вік, матеріальний стан, соціальне становище, расову належність, релігійні й політичні переконання;

– не дискримінувати людей на підставі академічного статусу, а також за національною, расовою, статевою чи іншою належністю;

– відповідально ставитися до своїх обов'язків, вчасно та сумлінно виконувати необхідні навчальні та науково-дослідницькі завдання;

– запобігати виникненню у своїй діяльності конфлікту інтересів, зокрема не використовувати службових і родинних зв'язків з метою отримання нечесної переваги в навчальній, науковій і трудовій діяльності;

– не брати участі в будь-якій діяльності, пов'язаній із обманом, нечесністю, списуванням, фабрикацією;

– не підроблювати документи;

– не поширювати неправдиву та компрометуючу інформацію про інших здобувачів вищої освіти, викладачів і співробітників;

– не отримувати і не пропонувати винагород за несправедливе отримання будь-яких переваг або здійснення впливу на зміну отриманої академічної оцінки;

– не залякувати й не проявляти агресії та насильства проти інших, сексуальні домагання;

– не завдавати шкоди матеріальним цінностям, матеріально-технічній базі університету та особистій власності інших студентів та/або працівників;

– не використовувати без дозволу ректорату (деканату) символіки університету в заходах, не пов'язаних з діяльністю університету;

– не здійснювати і не заохочувати будь-яких спроб, спрямованих на те, щоб за допомогою нечесних і негідних методів досягати власних корисних цілей;

– не завдавати загрози власному здоров'ю або безпеці іншим студентам та/або працівникам.

УСВІДОМЛЮЮ, що відповідно до чинного законодавства у разі недотримання Кодексу академічної доброчесності буду нести академічну та/або інші види відповідальності й до мене можуть бути застосовані заходи дисциплінарного характеру за порушення принципів академічної доброчесності.

25.03.2021

Кравець Анастасія